

VERGETEN DOOR DE WETGEVER

HET LEED VAN DE INTENSIEVE VLEESKALKOEN IN VLAANDEREN

DECEMBER 2019

RAPPORT VAN EEN ONDERZOEK
UITGEVOERD IN OKTOBER 2019

INHOUD

1	VOORSTELLING VAN HET ONDERZOEK EN BELANGRIJKSTE VASTSTELLINGEN	2
2	HET LEED VAN DE VLAAMSE VLEESKALKOEN	4
2.1	KWEKEN, SLACHT, CONSUMPTIE	4
2.2	DE ‘SLACHTRONDE’	4
3	GEEN WETGEVING	5
4	WELZIJSINDICATOREN	7
5	DE GENETISCH GESELECTEERDE HYBRID CONVERTER ALS PRODUCT, ZONDER AANDACHT VOOR HET WELZIJN VAN HET INDIVIDU	9
5.1	SNEL GROEITEMPO EN DE GEVOLGEN HIERVAN	9
5.1.1	PIJNLIJKE POTEN EN BEWEGINGSPROBLEMEN	10
5.2	HOGЕ STERFTE	11
5.3	BESCHADIGEND PIKGEDRAG	12
5.4	ZIEKTES	13
5.5	OVERBEZETTING EN BIJHORENDE PROBLEMEN	14
5.6	SLECHTE HYGIËNE	14
5.7	HET IS VOOR DE INTENSIEF GEKWEekte VLEESKALKOEN ONMOGELIJK OM NATUURLIJK GEDRAG TE VERTONEN	19
6	DE VLAAMSE KALKOENKETEN	20
7	EISEN VAN GAIA	20
7.1	SPECIFIEKE WETGEVING	20
7.2	SUPERMARKTKETENS EN HORECA	21
7.3	CONSUMENT	24
8	BIBLIOGRAFIE	25

1 VOORSTELLING VAN HET ONDERZOEK EN BELANGRIJKSTE VASTSTELLINGEN

In oktober 2019 filmden terreinonderzoekers van GAIA de leefomstandigheden van vleeskalkoenen in 3 kwekerijen in West-Vlaanderen.

In deze intensieve kwekerijen werd ernstig dierenleed vastgesteld. De leefomstandigheden van de kalkoenen die de onderzoekers er aantroffen, zijn abominabel slecht. De beelden die de onderzoekers filmden, tonen hoezeer de toestand ontaard is. In dergelijke kwekerijen leiden duizenden kalkoenen een dieronwaardig bestaan. In dergelijke kwekerijen, waarin nagenoeg geen plaats is voor zorg en bekommernis, laat staan afdoende zorg en bekommernis voor de dieren noch voor hun individuele welzijn, worden kalkoenen tot productie-eenheden gereduceerd. Het hele systeem is een walgelijke aanfluiting van de notie dierenwelzijn. GAIA eist specifieke wetgeving ter bescherming van het welzijn van voor vleesproductie gehouden kalkoenen. Er is in België geen dierenwelzijnsbeschermende regelgeving die specifiek voor kalkoenen concrete normen bevat op grond waarvan de vastgestelde dieronterende welzijnsschendingen voorkomen en desgevallend bestraft kunnen worden. De ronduit abominabele tot afschuwelijke toestand die de waarnemers aantroffen, zijn het beste bewijs van waartoe gebrek aan regelgeving kan leiden. Qua dierenwelzijn kan het nauwelijks slechter. GAIA eist dan ook dat de Vlaamse minister van Dierenwelzijn (en bij uitbreiding de Vlaamse regering) hoogst dringend de nodige regelgevende initiatieven neemt tegen de dierenwelzijnscatastrofe, waartoe de gangbare, intensieve kalkoenhoudery is geëvolueerd. Voor de productie en consumptie van vlees gehouden kalkoenen worden in het maatschappelijk debat over het dierenwelzijn in de (pluimvee)houdery stelselmatig over het hoofd gezien. Ten onrechte, want ook de gangbare, intensieve kalkoenhoudery is klaarblijkelijk geëvolueerd tot de hel voor honderdduizenden kalkoenen.

De kalkoenkwekerijen werden bij toeval gekozen, niet omdat er bij de onderzochte exploitanten een specifiek probleem met dierenwelzijn was gesignaleerd.

In kalkoenkwekerij 1 zijn volgende welzijnsproblemen bij vleeskalkoenen vastgesteld:

1. **slechte huisvestingsomstandigheden:** kalkoenen zijn bedolven onder uitwerpselen; bij vele dieren zijn de veren samengekoekt door vuil; kalkoenen zijn niet meer in staat om hun verenkleed schoon te maken; de stalvloer bestaat uit uitwerpselen, strooisel is bijna niet te zien;
2. **slechte gezondheid:** de kop en het lichaam van het lichaam van gepikte kalkoenen vertonen necrose (afgestorven huid) en open wonden; immobiele dieren; kreupelheid; zieke dieren; creperende dieren; dode dieren (of delen ervan) worden dagen, weken (of langer?) niet weggehaald uit de stal; kadavers in ver gevorderde staat van ontbinding;
3. **gebrek aan mogelijkheden om natuurlijk gedrag te stellen:** verzwakte individuen kunnen geen spanning meer zetten op hun poten, onder meer omdat ze geen gebruik kunnen maken van een zitstok; sommige kalkoenen zijn, mede omdat de pikorde is verstoord in de stal, agressief t.a.v. soortgenoten en pikken in hen.

In kalkoenkwekerij 2 zijn volgende welzijnsproblemen bij vleeskalkoenen vastgesteld:

1. **niet goed gevoed:** kalkoen met kleine omvang;

2. **slechte huisvestingsomstandigheden:** kalkoenen zelf, de stalvloer en voederbak zijn onder uitwerpselen bedolven; vuile vleugels; de stalvloer is ‘bekleed’ met uitwerpselen, strooisel is bijna niet te zien;
3. **slechte gezondheid:** kalkoenen die nagenoeg niet meer kunnen bewegen; pootproblemen; kalkoen ‘in spagaat’; creperende dieren; kadavers (ook in ver gevorderde staat van ontbinding); dode kalkoenen worden in een emmer gedumpt.

In kalkoenkwekerij 3 zijn volgende welzijnsproblemen bij vleeskalkoenen vastgesteld.

1. **slechte huisvestingsomstandigheden:** naarmate ze hun slachtgewicht bereiken, zitten kalkoenen meer en meer op mekaar geperst en kunnen er niet nog meer op mekaar geperst worden. Kalkoenen kunnen zich met moeite door de kalkoenmassa bewegen om toegang te hebben tot voedsel en water; ernstig bevulde kalkoenen, zelfs met vastgekoekte uitwerpselen rond de snavel; een stalmuur hangt vol met uitwerpselen;
2. **slechte gezondheid:** creperende dieren; immobiliteit; ernstige en pijnlijke pootproblemen en botbreuk; afgestorven huid (necrose) op kop en rug van het aangetaste of verwonde lichaam;
3. **gebrek aan mogelijkheden om natuurlijk gedrag te stellen:** kalkoenen zijn agressief t.a.v. soortgenoten en pikken in hen omdat ze geen natuurlijk sociaal gedrag kunnen stellen.

GAIA doet volgende vaststellingen m.b.t. de leefomstandigheden van de kalkoen in de intensieve kalkoenunderhouding: poot- en bewegingsproblemen mede veroorzaakt door het snel groeitempo van het ‘Hybrid Converter’ ras, dieren zijn niet in staat om normaal te stappen (gevolg: geen toegang tot water en voeder), alle kalkoenen leven in hun eigen uitwerpselen, de uitwerpselen van soortgenoten en ze zijn niet in staat om zichzelf schoon te maken (slechte stalhygiëne), overvolle stallen (tegen de slachtleeftijd zijn kalkoenen zo opeengepakt dat ze onmogelijk nog vrij kunnen bewegen in de stal), hoog uitvalpercentage (tot 12% van de kalkoenen sterft nog voor ze slachtrijp zijn)¹ en beschadigend pikgedrag. Ook opvallend is hoe verzwakt veel vleeskalkoenen zijn door dit intensieve kweekproces: ze kunnen geen spierspanning meer zetten op hun poten of lichaam en zijn bijgevolg kreupel of immobiel. Een kalkoen ligt in spagaathouding. Kalkoenen hebben ook ademhalingsproblemen door voortdurend contact met of het liggen in hun eigen uitwerpselen (bevuild strooisel met bijtende ammoniak).

¹ Leenstra, F.R., Rommers en anderen, ‘Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering’ (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit rapport 160, Animal Sciences Group van Wageningen UR, 2009), 14, <<https://edepot.wur.nl/4983>>.

2 HET LEED VAN DE VLAAMSE VLEESKALCOEN

2.1 KWEKEN, SLACHT, CONSUMPTIE

In 2016, 2017 en 2018 werden in België tussen 766.357 en 777.768 kalkoenen gekweekt en geslacht voor consumptie.²

In 2018 bedroeg het totale slachtgewicht van kalkoenen in België 7.827.310 kg (+- 7.827 ton). België exporteerde in datzelfde jaar 19.108 ton kalkoenvlees en importeerde 32.255 ton kalkoenvlees (excl. slachtafval).³

In België situeert de intensieve kalkoenunderhouding zich in Vlaanderen. In Vlaanderen kweken 25 kalkoenkwekerijen (meestal gemengde bedrijven) kalkoenen. In Wallonië is er 1 project lopende voor de bouw en exploitatie van een intensieve kalkoenkwekerij in Héron (tussen Namen en Huy). Het project voor 12.000 tot 16.000 kalkoenen heeft de toelating van de gemeente verkregen. Er loopt evenwel een beroep tegen het project voor de Raad van State, die zich uitspreekt in april 2020. Waalse regelgeving is dus niet overbodig. Vlees van in Vlaanderen intensief gekweekte kalkoenen wordt ook verkocht in het Brussels Gewest en Wallonië en belandt dan ook in de borden van Walen en Brusselaars.

In 2018 werden in Vlaanderen 765.452 kalkoenen geslacht⁴ en in Wallonië 906 kalkoenen. Er werden in België dus 766.357 kalkoenen geslacht, na kippen het meest geslachte pluimvee.⁵

In 2015 consumeerden de Belgen gemiddeld 1.2 kilo kalkoenvlees per jaar.⁶

Een volledige kalkoen, afkomstig uit een standaardkwekerij, is verkrijgbaar voor 4-7 EUR per kg. Een kalkoen met het Label Rouge label is verkrijgbaar voor iets meer dan het dubbele van de prijs, nl. voor 13,19 EUR per kg. Een biologische kalkoen kan 18 EUR per kg kosten. Voor kalkoenfilet (als broodbeleg) afkomstig uit de standaardkwekerij betaalt de consument tussen 1,50 en 2,50 EUR per 100 gram. Biologische kalkoenfilet kost 5 EUR per 100 gram.

2.2 DE ‘SLACHTRONDE’

Een ‘**slachtronde**’ voor de vleeskalkoen ‘Hybrid Converter’ duurt **14 à 18 weken**, terwijl een kalkoen **gemiddeld 10-12 jaar oud** wordt, mochten de dieren in leven blijven.

Eieren van Vlaamse kalkoenen worden aan broeierij Claeys in Kruishoutem geleverd. Daar worden **kuikens artificieel door een broeimachine uitgebroed**. Eéndagskuikens worden

² In 2016 werden 777.768 kalkoenen geslacht, in 2017 werden 774.478 kalkoenen geslacht en in 2018 werden 766.357 kalkoenen geslacht; Algemene Directie Statistiek, <<https://statbel.fgov.be/nl/themas/landbouw-visserij/geslachte-dieren#panel-11>>.

³ Algemene Directie Statistiek, <<https://statbel.fgov.be/nl/themas/landbouw-visserij/geslachte-dieren#panel-11>>; Vlaamse Centrum voor Agro- & Visserijmarketing (VLAM), Belgische buitenlandse handel van gevogelte- en konijnenvlees (2009-2018), <www.vlam.be/public/uploads/files/feiten_en_cijfers/gevogelte_en_konijnen/Belgische_buitenlandse_handel_gevogelte_en_konijn_-_2009-2018.pdf>.

⁴ De statistische gegevens werden verstrekt voor ‘Vlaanderen en Brussel’, maar volgens de website van het slachthuis in Anderlecht worden daar geen kalkoenen geslacht.

⁵ Algemene Directie Statistiek, <<https://statbel.fgov.be/nl/themas/landbouw-visserij/geslachte-dieren#panel-11>>

⁶ <www.vilt.be/aandeel-gevogelte-in-vleesaankopen-steeds-groter>.

gescheiden in hanen en hennen en geëxporteerd naar vleeskalkoenbedrijven waar zij worden vetgemest voor aflevering aan de slachthuizen.

Vleeskalkoenen die leven in de door ons onderzochte kwekerijen **worden gehouden in gesloten stallen zonder buitenloop.**

In de eerste 4 à 5 weken van hun leven worden hanen en hennen in één stal (met een gazen tussenwand of een afscheiding met hekwerk) ondergebracht. Daarna worden hanen en hennen gescheiden gehouden, vanwege de verschillen in groeicapaciteit.

Vanaf de 5de of 6de week hebben zowel hanen en hennen meer ruimte nodig en worden hanen naar een andere stal overgebracht en daar vetgemest. Ook na de scheiding hebben de snelgroeïende hanen en hennen weinig ruimte. In kalkoenkwekerij 1 bedraagt de staldensiteit **5.5. hennen per m² en 4.5 hanen per m².** In deze periode ondergaan kalkoenen een onevenredige ontwikkeling.

Op 14 à 18 weken worden kalkoenen geslacht. ‘Hybrid Converter’ hennen worden geslacht op een gewicht van 10 à 10.5 kg en hanen op een gewicht van 15 à 16 kg.

Uiteindelijk moeten de kalkoenen op transport naar het slachthuis: vangploegen vangen kalkoenen met de hand: ze worden bij een poot en een vleugel vastgepakt, waarna ze naar de vrachtwagen worden gedragen en in een container gestopt. Het vangen gebeurt weinig zachtzinnig tot ronduit brutaal en veroorzaakt angst, pijn en stress. Vooral hanen lopen door hun zware gewicht het risico op breuken en ontwrichting van botten. Het transport zelf is stressvol voor de dieren en een deel van de kalkoenen overleeft het transport niet of vertoont ernstige verwondingen.⁷

Eenmaal bij het Volys slachthuis in Lendeledede in West-Vlaanderen aangekomen worden de kalkoenen **elektrisch verdoofd, waarna ze worden verbloed en geslacht.**

Daarna worden, direct na reiniging en ontsmetting van de stal, **nieuwe kuikens voor de volgende productieronde geplaatst.**

3 GEEN WETGEVING

In België is er geen specifieke wetgeving ter bescherming van het welzijn van vleeskalkoenen:

- **geen maximale bezettingsdichtheid:** een kweker kan vrij kiezen hoeveel kalkoenen er in een stal worden gepropt;
- **onvoldoende vereisten i.v.m. strooisel:** hoewel artikel 27§1 van het KB dat onder meer de toelatingsvereisten voor inrichtingen voor pluimvee vaststelt, voorziet dat het strooisel ‘schoon, droog en vrij van toxische stoffen’ moet zijn, blijkt uit ons onderzoek dat in de bezochte kwekerijen aan de twee eerste vereisten niet is voldaan: het strooisel is overal bevuild en op sommige plaatsen nat;
- **onvoldoende vereisten i.v.m. stalklimaat;**

⁷ Leenstra, F.R., Rommers en anderen, ‘Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering’ (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit rapport 160, Animal Sciences Group van Wageningen UR, 2009), 15, <<https://edepot.wur.nl/4983>>.

- **onvoldoende vereisten i.v.m. verlichting;**
- **onvoldoende vereisten i.v.m. huisvestings- en afleidingsmateriaal.**

Volgens GAIA kan artikel 4 van de Belgische Dierenwelzijnswet (sinds 2014 is dierenwelzijn een Vlaamse bevoegdheid) worden ingeroepen om vleeskalkoenen te beschermen.⁸ Deze bepaling legt een verzorgingsplicht op aan de kalkoenkweker, rekening houdend met de behoeften van de kalkoen:

‘§1. Ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier een in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie, aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen.

§2. Niemand mag de bewegingsvrijheid van het dier dat hij houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, zodanig beperken dat het aan vermijdbare pijnen, lijden of letsels is blootgesteld.

Wanneer een dier gewoonlijk of voortdurend wordt vastgemaakt of opgesloten, moet het voldoende ruimte en bewegingsvrijheid krijgen, in overeenstemming met zijn fysiologische en ethologische behoeften.

(...)

Maar artikel 4 van de Dierenwelzijnswet vereist concrete uitvoeringsbepalingen om het welzijn van vleeskalkoenen afdoende te beschermen. Die zijn er niet. Hoewel de inhoud van artikel 4 duidelijk niet gerespecteerd wordt, kan artikel 4 niet eenvoudig worden afgedwongen. **Er worden wettelijk immers geen concrete verplichtingen opgelegd aan de kalkoenkweker** (vb. maximale bezettingsdichtheid), met alle gevolgen van dien: van enig waardig leven voor de kalkoen is er geen sprake. De toestand is volstrekt onaanvaardbaar. Het welzijnsniveau is uitermate slecht.

Ook op Europees niveau is er geen specifieke wetgeving om de kalkoen, het 6de meest voorkomende dier dat wordt gehouden voor menselijke consumptie in Europa, te beschermen. De Richtlijn ter bescherming van landbouwdieren stelt minimumnormen vast om dieren te beschermen (vb. artikel 3) en legt standaarden op (vb. bijlage, punt 4, 7 lid 1, 10, 15 en 21).⁹ **Deze normen zijn weinig concreet en niet (of zeer moeilijk) afdwingbaar. Dat geldt eveneens voor de algemene bepalingen van de dierenwelzijnswet in België.**¹⁰

Op internationaal niveau heeft de Raad van Europa een aanbeveling voor kalkoenen geschreven. Deze aanbeveling stelt mooie principes voorop: kalkoenen moeten natuurlijk gedrag kunnen vertonen en de omgeving van kalkoenen moet worden aangepast aan hun biologische behoeften en niet omgekeerd (dieren zouden zich niet moeten aanpassen aan hun omgeving door bv. snavelkappen).¹¹ **In de praktijk zet deze aanbeveling, zoals het woord**

⁸ De Belgische Dierenwelzijnswet (kaderwet van 14 augustus 1986, gewijzigd bij wet van 4 mei 1995) is van toepassing in de mate dat de regionale regelgever, die bevoegd is voor dierenwelzijn, geen andere bepalingen heeft voorzien.

⁹ Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren en de implementatie in België door het Koninklijk Besluit van 1 maart 2000 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren.

¹⁰ D.M. Broom, ‘Animal Welfare in the European Union’ (study commissioned by the Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs upon request of the Committee on Petitions), 2017.

¹¹ Deze aanbeveling geeft ook aan dat het vanuit praktisch oogpunt belangrijk is om kalkoenen aan te moedigen om te wandelen om pootproblemen te herkennen (artikel 7.2); onmiddellijk actie te ondernemen om de oorzaak

zelf suggereert, weinig zoden aan de dijk. Immers, een aanbeveling is nog geen wettelijke verplichting.

4 WELZIJNSINDICATOREN

Het Europese Dierenwelzijn Indicatoren Project (European Animal Welfare Indicators Project of AWIN) ontwikkelde dierenwelzijnsindicatoren, onder meer voor kalkoenen. Deze indicatoren laten toe om het welzijnsniveau van kalkoenen in de intensieve houderij te beoordelen.

Een eerste welzijnsprincipe vereist dat kalkoenen goed worden gevoed. De welzijnsriteria die hiertoe moeten worden nageleefd zijn: **de afwezigheid van honger of dorst gedurende een lange tijd**. Kalkoenen worden niet goed gevoed wanneer zij **klein zijn van omvang**. Een kleine kalkoen is zichtbaar kleiner dan een gemiddelde kalkoen (+- ½ kleiner dan de andere kalkoenen in de groep).

Een tweede welzijnsprincipe vereist dat kalkoenen behoorlijk worden gehuisvestigd. Een eerste welzijns criterium is **comfortabel rusten**. Een indicator die aantoont dat dit welzijnsprincipe niet is nageleefd is **vuilheid**. Een vuil verenkleed kan worden veroorzaakt door hakdermatitis (een zwarte verkleuring van de opperhuid rond het hakgewricht die ontstaat na langdurig contact met slecht strooisel, vocht en ammoniak), contactdermatitis (beschadigingen van borst, hakken en poten die zich tot zweren kunnen ontwikkelen en vaak ontstaan na langdurig contact met nat strooisel), kreupelheid en het productiesysteem. Vuilheid zijn duidelijke en donkere verkleuringen op de rug, vleugels en/of staart van de kalkoen (exclusief lichte verkleuringen van de veren door stof) die minstens 50% van het lichaam bedekken.

Een tweede welzijns criterium is **thermaal comfort**. Een indicator die aantoont dat dit welzijnsprincipe niet is nageleefd is **vederloosheid**: op het lichaam van de kalkoen missen veren op 1 of meer plaatsen. Als een hoog aantal kalkoenen in de stal veren mist komt dit waarschijnlijk door slechte huisvestingsomstandigheden en/of gedragsproblemen. Vederloosheid en rugwonden gaan vaak samen. Een kalkoen is vederloos wanneer er veren ontbreken op een groot gebied op de rug of op de rug en vleugels. Een derde welzijns criterium is **bewegingsgemak**. Voor dit criterium is geen welzijnsindicator beschikbaar.

Een derde welzijnsprincipe vereist dat kalkoenen in goede gezondheid zijn. Een eerste welzijns criterium is **afwezigheid van letsels**. Een eerste indicator die aantoont dat dit welzijns criterium niet is nageleefd is **letsels aan de kop**. Het betreft verse of oudere letsels aan de kop (kop, snavel, neuslel en nek). Deze letsels, in het bijzonder aan de neuslel, zijn vaak het resultaat van agressief pikken door soortgenoten. Stressfactoren zoals hoge bezetting, fel licht, diëtaire deficiënties, onvoldoende voedsel of water, gebrek aan ruimte of verveling kunnen kannibalisme veroorzaken. Een tweede indicator is **letsels aan de rug**. Het betreft verse of oudere letsels aan de rugzijde (= gebied tussen het einde van de nek en het begin van de staart). Deze letsels zijn vnl. een resultaat van agressief pikken door soortgenoten. Stressfactoren zoals

vast te stellen van kalkoenen die niet in goede gezondheid verkeren (moeilijke bewegingen, verwondingen, pikken van veren, agressie,...(artikel 8.2) en om gewonde, ziekte of gestresseerde vogels zonder uitstel te behandelen (artikel 8.3) (vrij vertaald); Council of Europe, Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes (T-AP). Recommendation concerning Turkeys (*Meleagris gallopavo ssp.*) adopted by the Standing Committee on 21 June 2001 (In accordance with Article 9 of the Convention, the Recommendation will enter into force on 21 December 2001).

hoge bezetting, fel licht, diëtaire deficiënties, onvoldoende voeding of water, gebrek aan ruimte of verveling kunnen kannibalisme veroorzaken. Een derde indicator is **letsels aan de staart**. Het betreft verse en oudere letsels op het staartgebied. Deze letsels zijn vnl. een resultaat van agressief pikken door soortgenoten. Stressfactoren zoals hoge bezetting, fel licht, diëtaire deficiënties, onvoldoende voeding of water, gebrek aan ruimte of verveling kunnen kannibalisme veroorzaken.

Een tweede welzijns criterium is **afwezigheid van ziekte**. Een eerste indicator die aantoont dat dit welzijns criterium niet is nageleefd is **immobiliteit**. Kalkoenen zijn immobiel wanneer ze geen enkele poging doen om te bewegen. Immobiele kalkoenen liggen mogelijks in een onnatuurlijke positie met voorwaarts of zijwaarts uitgestrekte poten. Immobiliteit is een zeer belangrijk welzijns probleem. Een kalkoen is immobiel wanneer het dier niet beweegt wanneer het wordt benaderd, of na lichte aanmoediging met een stok. Een tweede indicator is **kreupelheid**: kalkoenen wandelen met duidelijke moeilijkheid. 1 of beide poten staan niet stevig op de grond. De mate van mobiliteit wordt beïnvloed door de genetische achtergrond van het dier, zijn omgeving en ziekten. Kreupele kalkoenen kunnen zich vaak enkel voortbewegen door zichzelf overeind te houden met hun vleugels. Kreupelheid is een zeer belangrijk welzijns probleem. Een derde indicator is **kleine omvang**. Deze indicator werd al onder het eerste welzijns principe, dat vereist dat kalkoenen goed worden gevoed, besproken. Een vierde indicator is **ziekte**. Zieke kalkoenen bevinden zich meestal in een rustende positie. De hangende krop hangt voor de borst. Zieke kalkoenen vertonen gewoonlijk duidelijke signalen van verminderde gezondheid zoals een kleine en bleke neuslel, rode en waterige ogen, of soms onverzorgde veren. Een vijfde indicator is **terminale ziekte**. Terminaal zieke kalkoenen kunnen niet worden genezen en sterven gewoonlijk; de situatie van een terminaal zieke kalkoen is zo ernstig dat geen behandeling helpt. Een terminaal zieke kalkoen ligt op de grond met het hoofd rustend op de grond of op de rugzijde, gewoonlijk met halfgesloten ogen en een zwakke ademhaling. Een zesde indicator is **dood**. Verschillende factoren veroorzaken de dood van een kalkoen in de intensieve kalkoenuitfokkerij.

Een derde welzijns criterium is **afwezigheid van pijn**. De eerste en enige indicator **kreupelheid** werd al onder het tweede welzijns criterium (afwezigheid van ziekte) besproken.

Het vierde welzijns principe vereist dat kalkoenen gepast gedrag kunnen uiten. Een eerste welzijns criterium is **uiting van sociaal gedrag**. Een eerste indicator die aantoont dat dit welzijns criterium niet is nageleefd is **agressief gedrag t.a.v. soortgenoten**. Kalkoenen pikken vanaf jonge leeftijd om een interne rangorde vast te stellen. De pikorde wordt op verschillende momenten vastgelegd, afhankelijk van de groeps grootte en complexiteit. Eens de pikorde is vastgelegd leven kalkoenen harmonieus samen, tot de groepsstructuur wijzigt. Oorzaken voor agressie t.a.v. soortgenoten zijn: hoge dichtheid, onvoldoende ruimte om te eten en drinken en groeps grootte. Een kalkoen is agressief wanneer hij naar het hoofd van een soortgenoot pikt of soortgenoten najaagt, bepikt, tegen hen vecht of op hen springt.

Een tweede indicator is **vederloosheid**. Deze indicator werd al besproken onder het tweede welzijns criterium (thermaal comfort) van het tweede welzijns principe (behoorlijke huisvesting). Een derde indicator is **paringsgedrag**. Soms, indien hanen en hennen niet correct zijn gescheiden, worden zij samen gekweekt en poogt de haan op de hen te zitten. Dit normaal gedrag kan leiden tot letsels op de rugzijde van de hen, aangezien de haan veel zwaarder is. De 4de-6de indicatoren betreffen **letsels aan de kop, rug en staart**. Deze indicatoren werden al besproken onder het 1ste welzijns criterium (afwezigheid van letsels) onder het derde welzijns principe (goede gezondheid). Voor de overige welzijns criteria, **uiting van andere**

gedragingen, een goede mens-dier relatie, en een positieve emotionele staat zijn geen welzijnsindicatoren beschikbaar.¹²

GAIA stelde vast dat vleeskalkoenen in de bezochte kalkoenkwekerijen hoog scoren op de welzijnsindicatoren die erop wijzen dat het welzijnsniveau zeer laag, slecht en ondermaats is. Ook aan de zogenaamde 5 vrijheden voor dieren, die een minimaal aanvaardbaar niveau van dierenwelzijn aangeven, voldoen de 3 onderzochte bedrijven niet. Deze vrijheden zijn de volgende:

1. dieren zijn vrij van dorst, honger en ondervoeding;
2. dieren zijn vrij van fysiek en fysiologisch ongerief (geschikte huisvesting, comfortabele rust- en schuilplaats);
3. dieren zijn vrij van pijn, verwondingen en ziekten;
4. dieren zijn vrij om normaal gedrag uit te voeren;
5. dieren zijn vrij van angst en chronische stress, verveling en frustratie.

Uit GAIA's bevindingen blijkt dat er redenen zijn om aan te nemen dat de gangbare intensieve kalkoenhouderij niet aan minimale vereisten voor een goed dierenleven voldoet.

5 DE GENETISCH GESELECTEERDE HYBRID CONVERTER ALS PRODUCT, ZONDER AANDACHT VOOR HET WELZIJN VAN HET INDIVIDU

Het leven van een vleeskalkoen wordt beheerst door wetenschappelijke en technische inzichten die een businessmodel dienen dat drie doelstellingen vooropstelt: het 'eindproduct' moet én zoveel mogelijk wegen én zo snel mogelijk slachtrijp zijn én zo goedkoop mogelijk zijn. **Deze doelstellingen wordt bereikt door principes van economische efficiëntie toe te passen op het leven van de vleeskalkoen, ten koste van het welzijn van de individuele kalkoen.**

5.1 SNEL GROEITEMPO EN DE GEVOLGEN HIERVAN

Het in de Vlaamse intensieve kalkoenhouderijen gekweekte ras 'Hybrid Converter' is genetisch geselecteerd op minimale kosten en maximale winst. De Hybrid Converter is geselecteerd op snelle groei die wordt bereikt door het nastreven van een optimale voederconversie-index: dit is een maat voor de efficiëntie waarmee een dier voer omzet naar lichaamsgewicht. De Hybrid Converter wordt dus op 14 à 18 weken geslacht, net voor de opbrengstcurve op basis van deze index daalt. Het Hybrid Converter ras werd ook geselecteerd op sterke, hoge poten, die het onnatuurlijk zware karkas beter kunnen dragen en er tegelijkertijd voor zorgen dat er meer ruimte is tussen het kalkoenenlichaam en de bodem van de stal die vol met uitwerpselen ligt. De genetisch geselecteerde Hybrid Converter is een product dat letterlijk op maat van de intensieve veeteelt werd 'ontwikkeld'.

Het welzijn van vleeskalkoenen die zo'n intensieve groeicyclus moeten ondergaan is ernstig aangetast. De 'Hybrid Converter' haan wordt vetgemest van 170 gram (gewicht na 1 week) tot een slachtgewicht van 16.47 kg op +/- 16 weken. **Hanen** komen tot 1 kg 540 gram per

¹² Ferrante, V. and others (eds), 'AWIN Welfare assessment protocol for turkeys' (2015), 21-33, <<http://hdl.handle.net/2434/269107>>.

week aan, dit is **een gewichtstoename van meer dan 200 gram per dag**. Op 16 weken weegt een haan dus bijna 100 keer zo veel als bij geboorte. De ‘Hybrid Converter’ hen wordt vetgemest van 170 gram (gewicht na 1 week) tot een slachtgewicht van bijna 10 kg (9.97 kg) op +/-14 weken. **Hennen** komen tot 1 kg 20 gram per week bij, dit is **een gewichtstoename van meer dan 140 gram per dag**. Op 14 weken weegt een hen dus meer dan 58 keer zoveel als bij geboorte. Het **Nederlandse Beter Leven Keurmerk** (voor kalkoenen met 1 ster) voorziet dat hanen en hennen van een langzamer groeiend ras moeten zijn met **een maximale gemiddelde groeisnelheid van 110 gram per dag**.

5.1.1 PIJNLIJKE POTEN EN BEWEGINGSPROBLEMEN

De onderzoekers van GAIA observeerden sterk verzwakte vleeskalkoenen in de 3 onderzochte kwekerijen: ze kunnen hun spieren of poten niet meer opspannen, kunnen zich bijgevolg niet goed oprichten en zakken bij pogingen om recht te staan geheel of gedeeltelijk door de poten. Verschillende dieren liggen ‘in spagaat’ of immobiel op de grond. Verzwakte kalkoenen hebben geen toegang meer tot de iets hoger hangende voederbakken en drinkbakken, verliezen gewicht en sterven van hongers en dorst. Deze lijdende kalkoenen worden niet behandeld, verzorgd of uit hun lijden verlost. Het kweken van **snelgroeiende rassen, zoals de Hybrid Converter, resulteert in vleeskalkoenen met poot- en bewegingsproblemen. De mortaliteit van kalkoenen met bewegingsproblemen bedraagt 2-4%.¹³ Dit zijn tussen 280 en 560 kalkoenen op 1 slachtronde van 14.000 vleeskalkoenen.**

Tibiale dyschondroplasie (TD) is een abnormaliteit in de groeischijf van het bot. Het kraakbeen wordt niet goed afgebroken en vervangen door een bot, met als gevolg zwakke botten die tot kreupelheid kunnen lijden. Door genetische selectie hebben kalkoenen de laatste 10 jaar aanzienlijk minder last van pootproblemen. Volgens onderzoek van de universiteit van Wageningen daalde in een ander snelgroeiend kalkoeneras (BUT 6) het percentage pootdefecten tussen 2006 en 2013 van 10% naar 4%, en tibiale dyschondroplasie daalde van 30% naar 4%.¹⁴

1. Kalkoenkwekerij 2. Deze kalkoen ligt ‘in spagaat’ en is ten dode opgeschreven: het dier is klein van omvang, immobiel, en vuil en scoort slecht op minstens 3 welzijnsindicatoren. De kalkoen heeft geen toegang tot de hoger hangende voederbak en zal de hongerdood sterven.

¹³ Phil Glatz en Belinda Rodda, ‘Turkey farming: Welfare and husbandry issues’ (2013) 8/48 African Journal of Agricultural Research 6159-6163, <<https://academicjournals.org/journal/AJAR/article-full-text-pdf/9F2E68D42198>>.

¹⁴ T. Van Niekerk en M.B.M. Bracke, Pikkerij bij kalkoenen – Een stap terug naar het natuurlijk gedrag en soortspecifieke eigenschappen, Wageningen, Wageningen UR (University & Research Centre) Livestock Research, Livestock Research Rapport 974, 2016, 19.

2. Kalkoenkwekerij 2. Deze kalkoen is eveneens ten dode opgeschreven. Deze immobiele kalkoen kan geen kant meer op.

3. Kalkoenkwekerij 1. Deze kalkoen is zo verzwakt dat hij geen spierspanning meer kan zetten op zijn poten.

4. Kalkoenkwekerij 3. Een kalkoen met een zeer pijnlijke open botbreuk ter hoogte van de vleugel.

5.2 HOGE STERFTE

GAIA's onderzoekers observeerden dode kalkoenen die al dagen of weken lagen te decomposter in de stal. Uit wetenschappelijke bevindingen blijkt dat **5% van de**

kalkoenhennen en 8-12% van de hanen sterven voor hun slachtleeftijd.¹⁵ De kalkoenindustrie en de wetenschappelijke literatuur verwijzen naar deze realiteit onder de noemer van een ‘hoog uitvalpercentage’. **Op een ‘slachtronde’ van 16.000 vleeskalkoenen betekent dit dat 400 hennen (van de 8.000 hennen) en 480-720 hanen (van de 6.000 hanen) sterven voor de slachtleeftijd.** Op de hokkaart van kalkoenkwekerij 2 staat te lezen dat 441 kuikens op een populatie van 11.281 hanen zijn uitgevallen tegen het einde van de 7de week van de slachtronde: dit betekent dat, nog niet eens halfweg de slachtronde, bijna 4% van de hanen niet meer in leven zijn. **Het welzijn van tot 12% van de vleeskalkoenen is zo ernstig aangetast dat ze er niet in slagen om 3 à 4 maanden in leven te blijven.**

5.3 BESCHADIGEND PIKGEDRAG

Kalkoenen in de intensieve kalkoenhoederij pikken elkaar uit **stress en frustratie, veroorzaakt door verschillende aspecten van de bedrijfsvoering** zoals een slecht stalklimaat, de aanwezigheid van dode dieren of pootproblemen. Ook verstoringen van de pikorde door een hoge bezettingsgraad kunnen tot pikkerij leiden. De moderne kalkoen is nog steeds gemotiveerd om natuurlijk gedrag te stellen zoals veel scharrelen (hetgeen tot meer dan de helft van hun tijd inneemt in de natuur, in de kalkoenkwekerij doen ze dit nauwelijks meer) en op stok te gaan (zwaardere rassen kunnen hoger gelegen zitstokken, als die er al zijn, niet bereiken) maar is gefrustreerd omdat het dier daartoe niet meer optimaal in staat is.¹⁶ De bovensnavel van de kalkoen wordt gekapt om beschadigend pikgedrag tegen te gaan. De kalkoenkwekerij maakt gebruik van infraroodbehandeling in de broederij. De bovensnavel verliest hierdoor de scherpe haak.¹⁷ Voor kalkoenen is de snavel immers het belangrijkste werktuig om de omgeving te exploreren en te foerageren. De dieren kunnen nog enkel het niet-geamputeerd deel van de snavel gebruiken. Het tegengaan van beschadigend pikgedrag lukt maar gedeeltelijk: in onderzoek is geen verschil in mate van pikkerij gevonden tussen kalkoenen waarvan de bovensnavel wel of niet is behandeld. De schadelijke gevolgen van pikkerij bij niet behandelde bovensnavels zijn wel groter.¹⁸ **Zelfs indien hun snavel werd gekapt, lijdt een hoog percentage kalkoenen (onderzoek verwijst naar 12.8% van de hanen en 13.8% van de hennen) aan verwondingen van de huid zoals pikwonden.** Kalkoenen pikken elkaar op de kop en het verenkleed. Kannibalisme komt ook voor. Een dominante kalkoen pikt de kop, nek of neuslel van ondergeschikte kalkoenen. Een kalkoen kan ook de veren van een andere kalkoen beschadigen of opeten. Als de kalkoen bloedt naar aanleiding van het verenpikken kan dit leiden tot kannibalisme: herhaald pikken op de blote huid van een andere kalkoen leidt tot bloedingen en het verwijderen van bloed en weefsel dat de pikkende kalkoen opeet.¹⁹

¹⁵ Leenstra, F.R., Rommers en anderen, ‘Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering’ (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit rapport 160, Animal Sciences Group van Wageningen UR, 2009), 14, <<https://edepot.wur.nl/4983>>.

¹⁶ T. Van Niekerk en M.B.M. Bracke, Pikkerij bij kalkoenen – Een stap terug naar het natuurlijk gedrag en soortspecifieke eigenschappen, Wageningen, Wageningen UR (University & Research Centre) Livestock Research, Livestock Research Rapport 974, 2016, 32-33.

¹⁷ T. Van Niekerk en M.B.M. Bracke, Pikkerij bij kalkoenen – Een stap terug naar het natuurlijk gedrag en soortspecifieke eigenschappen, Wageningen, Wageningen UR (University & Research Centre) Livestock Research, Livestock Research Rapport 974, 2016, 19.

¹⁸ Leenstra, F.R., Rommers en anderen, ‘Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering’ (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit rapport 160, Animal Sciences Group van Wageningen UR, 2009), 12, <<https://edepot.wur.nl/4983>>.

¹⁹ H.A. Dalton, B.J. Woord and S. Torrey, ‘Injurious pecking in domestic turkeys: development, causes, and potential solutions’ (2013) 69/4 World’s Poultry Science Journal 865-875.

5. Kalkoenkwekerij 1. De veren zijn samengekoekt door vuil. Soortgenoten pikken in de ontblote roze huid.

6. Kalkoenkwekerij 1. De zwarte vlekken duiden op necrose (=afgestorven huid). Deze kalkoen werd gepikt op zijn kop en aan de zijkant van zijn lichaam.

5.4 ZIEKTES

Kalkoenen zijn zeer gevoelig voor bacteriële, virale en parasitaire infecties. Spijsverteringsproblemen, die kunnen optreden, zijn het gevolg van virussen (vb. Hemorrhagische Enteritis Virus, een darmziekteverwekker), bacteriën (vb. de darmbacterie Clostridium die diarree veroorzaakt) en protozoa (eencelligen die parasiteren op de kalkoen die hieraan kan doodgaan, vb. Blackhead), met symptomen als darmontstekingen en diarree. Kalkoenen zijn ook gevoelig voor ademhalingsaandoeningen als gevolg van een slecht stalklimaat, meestal door ontoereikende ventilatie. Bij kalkoenkwekerij 2 vonden wij documenten waarbij de dierenarts vaststelde dat kalkoenen aan de aandoening **TRT (Turkey Rhino Tracheitis)** lijden, een ademhalingsziekte ('het snot') dat de ontsteking van de neus en luchtpijp inhoudt. Ook bij kalkoenhouderij 1 komt TRT voor. Bij kalkoenkwekerij 2 zagen wij ook documenten waarbij de dierenarts vaststelde dat een kalkoen getroffen was door het **Enteritis Virus**. Vleeskalkoenen worden ingeënt tegen TRT, HE en NCD (**de ziekte van Newcastle**, pseudovogelziekte en zeer besmettelijk). Een andere zeer besmettelijke ziekte die ook kalkoenen treft is de **ziekte van Marek**, veroorzaakt door een herpesvirus, die wordt gekenmerkt door tumorvorming. Een andere ziekte die op kalkoenkwekerijen voorkomt is **Blackhead**. Deze ziekte wordt veroorzaakt door een parasiet die zich vestigt in de dikke darm en deze beschadigt. Daardoor ontstaan bijkomende infecties met darmbacteriën. Vaak wordt later ook de lever aangetast. Tot 100% van de dieren in een stal sterven bij een uitbraak. De voorbije 10 jaar bouwde de infectiedruk zich gestaag op. Ook Belgische kalkoenbedrijven worden getroffen.²⁰

²⁰ Leenstra, F.R., Rommers en anderen, 'Ongerief bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering' (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Landbouw,

5.5 OVERBEZETTING EN BIJHORENDE PROBLEMEN

Er is geen wetgeving die grenzen stelt aan het aantal kalkoenen dat de kalkoenuhouder kan houden. De kalkoenuhouder kan dus kiezen hoeveel vleeskalkoenen hij oepent in een stal. **Er is in België geen wettelijk opgelegde bezettingsdichtheid.** De keuze is aan de kalkoenuhouder, die zoveel mogelijk vleeskalkoenen oepent. In kalkoenkwekerij 1 worden initieel 14.000 kalkoenen in 1 stal gehouden. Wanneer hanen en hennen worden gescheiden, blijven 8.000 hennen in de eerste stal en worden 6.000 hanen verplaatst naar een 2de stal. In 2019 werd de totale capaciteit van de stal opgedreven naar 16.000 kalkoenen. In kalkoenkwekerij 1 is de dichtheid van de stal 5.5 hennen/m² en 4.5 hanen/m². De kalkoenstal is technisch zo ingericht dat tegen de tijd dat de kalkoenen hun slachtgewicht bereiken, ze allemaal opeengeperst naast elkaar staan. De kalkoenen hebben dan nagenoeg geen of helemaal geen bewegingsruimte meer. Het is praktisch nagenoeg onmogelijk om nog meer kalkoenen samen te persen. **Nog meer kalkoenen samenpersen zou ongetwijfeld tot extreem hoge sterfte leiden.**

7. Kalkoenkwekerij 3.

5.6 SLECHTE HYGIËNE

Vleeskalkoenen opeengepakt in een stal met duizenden soortgenoten leven in onhygiënische en vuile omstandigheden. **Vleeskalkoenen brengen hun hele leven, dus gedurende de ‘slachtronde’ van 14-18 weken, in hun eigen en elkaars uitwerpselen door. De kalkoen is vuil onder de kiel (kraakbeenachtig deel waar vliegsparen aan gehecht zijn en de kalkoenfilet omlijst) waarop hij steunt als hij niet meer kan zitten.** Aan het begin van de ‘slachtronde’ bedekt het strooisel de stalvloeren maar dit strooisel en de kalkoenen zelf raken snel bevuild door de dagelijkse opstapeling van uitwerpselen. **Tijdens hun 3 à 4 maanden durende bestaan krijgen vleeskalkoenen niet één keer vers strooisel.** In het beste geval worden wat houtkrullen of stro bijgestrooid maar deze aanpak is niet afdoende. De bodem van de stal is één lange aangekoekte laag van uitwerpselen. Bacteriën gedijen goed in vochtig strooisel.

Natuur en Voedselkwaliteit rapport 160, Animal Sciences Group van Wageningen UR, 2009), 13, <<https://edepot.wur.nl/4983>>.

Het met uitwerpselen vervuilde strooisel en de hoge bezettingsdichtheid zorgen ervoor dat de luchtkwaliteit vermindert mede door hogere concentraties ammoniak en fijn stof.²¹ Wanneer er onvoldoende wordt geventileerd ontstaan er verschillende gezondheids- en welzijnsproblemen voor de kalkoen, maar ook voor de mens.²² Ook mensen hebben last van geurhinder uit de kalkoenkwekerij: in 2018 dienden de burens van kalkoenkwekerij 2 klachten in bij het gemeentebestuur over de nauwelijks te harden stank afkomstig van de kwekerij.

GAIA's onderzoekers troffen vuile, creperende, immobiele en zwaar- en lichtgewonde kalkoenen aan.

8. Kalkoenkwekerij 3. Deze nog levende kalkoen kan nog bewegen maar is gewond, immobiel, aan het creperen en wordt aan zijn lot overgelaten. 1 vleugel, een deel van het lichaam en de poten zijn zichtbaar. De rest van de kalkoen ligt onder de uitwerpselen.

9. Kalkoenkwekerij 3. Deze ernstig bevuilde kalkoen is niet meer in staat zich schoon te maken. Het dier heeft een heel smerige snavel die niet meer open kan want drek is aangekoekt rond de snavel.

²¹ Wakker Dier, De plofkalkoen – kalkoenenleed in Nederland, April 2016, 18.

²² Leenstra, F.R., Rommers en anderen, 'Ongeriep bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering' (rapport 160, 2009), 13, <<https://edepot.wur.nl/4983>>; Glatz, P. en Rodda, B., 'Turkey farming: Welfare and husbandry issues' (2013) 8/48 African Journal of Agricultural Research 6159-6163, <<https://academicjournals.org/journal/AJAR/article-full-text-pdf/9F2E68D42198>>.

10. Kalkoenkwekerij 2. Een kalkoen pikt in natte uitwerpselen die zich op het verenkleed van zijn soortgenoot bevinden.

11. Kalkoenkwekerij 2. Deze kalkoen is besmeurd met uitwerpselen, ligt letterlijk in de uitwerpselen en rechts onder de voederbak zijn resten van een kalkoenkadaver te zien.

12. Kalkoenkwekerij 1. Kadavers in ver gevorderde staat van ontbinding. Klaarblijkelijk worden dode dieren (of delen ervan) dagen, weken (of langer?) niet weggehaald uit de stal.

13. Kalkoenkwekerij 2. Kadaver

14. Kalkoenkwekerij 2. Sommige dode kalkoenen die wel uit de stal zijn verwijderd, worden in een emmer gedumpt.

De algehele hygiënische toestand is strijdig met het Koninklijk besluit dat onder meer de toelatingsvereisten voor inrichtingen voor pluimvee vaststelt.²³

Artikel 27§1 van het KB bepaalt:

‘Om pluimvee te houden en in de nationale handel te brengen, dienen inrichtingen met gebruikspluimvee van de soorten en categorieën: (...) kalkoenen van het type vlees (...) te beschikken over een toelating 10.20 (...) die zij bekomen wanneer zij voldoen aan de bepalingen van bijlage II (...).’

²³ Koninklijk besluit van 17 juni 2013 tot vaststelling van veterinairerechtelijke voorschriften voor het intracommunautaire handelsverkeer en de invoer uit derde landen van pluimvee en broedeieren en tot vaststelling van de toelatingsvoorwaarden voor inrichtingen voor pluimvee.

Bijlage II voorziet onder andere volgende uitrustings- en uitbatingsvoorwaarden:

‘Bijlage II. – Toelatingsvoorwaarden.

(...)

DEEL B. - UITBATINGSVOORWAARDEN

(...)

4. Het strooisel moet schoon, droog en vrij zijn van toxische stoffen.’

GAIA’s onderzoek wees uit dat het strooisel in de drie onderzochte kalkoenkwekerijen overal bevuild is met uitwerpselen en op sommige plaatsen ook nat is. **Het gebruik van strooisel is dus strijdig met bijlage II.B.4 van het KB, een bepaling die vereist dat het strooisel schoon, droog en vrij van toxische stoffen is.** Het Beter Leven Keurmerk (1 ster) vereist qua strooiselkwaliteit dat het strooisel makkelijk tussen de vingers doorvalt en dat er geen schimmelplekken en/of aangekoekte delen in het strooisel zijn.

De algehele hygiënische toestand is ook strijdig met het Koninklijk besluit inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren.²⁴

Artikel 3 van het KB bepaalt:

‘Dieren (...) moeten worden gefokt en gehouden onder voorwaarden die stroken met de bepalingen in de bijlage van dit besluit (...)’

Bijlage:

(...)

2. Controles.

- a) Alle dieren die worden gehouden in veehouderijsystemen waar hun welzijn afhangt van frequente verzorging door de mens, moeten **ten minste eenmaal per dag worden gecontroleerd**. Dieren die in andere systemen worden gehouden, moeten zo vaak worden gecontroleerd dat lijden wordt voorkomen.
- b) (...)
- c) **Dieren die ziek of gewond lijken, moeten onmiddellijk op passende wijze worden verzorgd**, en wanneer die zorg geen verbetering in de toestand van het dier brengt, moet zo spoedig mogelijk een dierenarts worden geraadpleegd. **Zieke of gewonde dieren** moeten zo nodig worden afgezonderd in een passend onderkomen met, in voorkomend geval, **gerieflijk, droog ligstro**.

²⁴ Koninklijk besluit van 1 maart 2000 inzake de bescherming van de voor landbouwdoeleinden gehouden dieren,
<www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2000030185&table_name=wet>.

Als er in de houderijen al controles worden uitgevoerd blijken er in elk geval geen gepaste maatregelen uit te volgen. Wij troffen immers kadavers in ver gevorderde staat van ontbinding aan evenals talrijke gewonde dieren die klaarblijkelijk niet onmiddellijk werden verzorgd.'

5.7 HET IS VOOR DE INTENSIEF GEKWEekte VLEESKALKOEN ONMOGELIJK OM NATUURLIJK GEDRAG TE VERTONEN

Het is duidelijk dat het voor de intensieve vleeskalkoen **onmogelijk** is om natuurlijk gedrag te vertonen zoals:

- **natuurlijk voedselzoekgedrag:** een kalkoen spendeert het grootste deel van de dag op de grond zoekend naar voedsel (zaden, granen, bessen, vruchten, noten, plantendelen, wormen en insecten). Dit kan niet in een intensieve kalkoehouderij waar mengvoeder (kruimel- en korrelvoer) snel wordt opgegeten en dus weinig tijd inneemt;
- **het gebruik van de volledige snavel om te exploreren en foerageren:** ook de omgeving ontdekken met de snavel lukt niet meer op natuurlijke wijze met een gekapte snavel;
- **scharrelbewegingen met de poten:** kalkoenen, i.t.t. kippen, scharrelen niet in de kwekerij;
- **stofbaden nemen:** kalkoenen kunnen geen stofbaden nemen als ze leven op één hoop uitwerpselen;
- **op stok zitten en slapen:** ook dit lukt niet meer bij gebreke aan zitstokken;
- **korte afstanden vliegen** (spanwijdte van 140 cm): intensief gekweekte kalkoenen kunnen amper opvliegen want ze zijn te zwaar;
- **sociale hiërarchie** in groepen (handhaven van een pikorde): sociale organisatie lukt niet in een koppel van +- 15.000 kalkoenen omwille van een ernstig verstoorde pikorde;
- **het onderhouden van de veren** door veren glad te strijken, te schikken, te reinigen en open te klappen. **Het onderhoud van de veren is van vitaal belang en een basisbehoefte voor de kalkoen.** In de bezochte kwekerijen zijn een groot aantal, zoniet de meeste, kalkoenen erg vuil en smerig: er zijn ook excrementen aanwezig op de veren. Kalkoenen zijn niet meer in staat om hun verenkleed schoon te maken (= elementaire behoefte);
- **paren:** dit gaat ook niet meer want de doorgefokte haan is te zwaar om op de hen te zitten zonder haar ernstig te verwonden. Hennen worden kunstmatig geïnsemineerd.

Het wordt in de kalkoehouderij kennelijk als een onproblematisch gegeven beschouwd en bijgevolg niet in vraag gesteld dat:

- **vleeskalkoenen hun natuurlijke gedrag niet meer kunnen vertonen;**
- **tot 12% van de vleeskalkoenen het einde, van de toch al korte, slachtcyclus niet halen;**
- **bijna alle kalkoenen besmeurd zijn met uitwerpselen.** De waardigheid van het dier wordt aangetast: de vleeskalkoenen hebben de energie niet om recht te staan, laat staan zichzelf of hun veren te onderhouden in zo'n smerboel;
- **vleeskalkoenen allemaal op elkaar gepropt zitten.**

Zoveel mogelijk kalkoenen worden als productie-eenheden op een zo klein mogelijke oppervlakte gehouden om zoveel mogelijk kalkoenvlees zo goedkoop mogelijk te produceren. GAIA vindt het onaanvaardbaar dat het welzijn van de individuele kalkoen niet of nauwelijks van tel is in het productieproces.

6 DE VLAAMSE KALKOENKETEN

In Vlaanderen zijn er 4 schakels in de vleeskalkoenketen: de broeierij (Claeys uit Kruishoutem), de producent (de kalkoenkwekerij), de mengvoederfabrikant (Quartes) en de slachterij-verwerker (Volys uit Lendeledede, deel van de groep Versele-Laga).

In broeierij Claeys, de enige broeierij in België die kalkoentrassen uitbroedt, wordt een 'uitgebreid assortiment' van kalkoentrassen uitbroed en ééndagskuikens worden geëxporteerd naar vleeskalkoenedrijven.

Quartes, die als enige in België voeders voor kalkoenen produceert, levert kalkoenvoeders voor het in Vlaanderen gekweekte kalkoer ras 'Hybrid Converter'.

Volys is deel van de groep Versele-Laga. In Volys worden wekelijks zo'n 16.000 à 18.000 kalkoenen geslacht: het is naar eigen zeggen het enige bedrijf in de Benelux dat de kweek en verwerking van eigen kalkoenvlees garandeert. Het bedrijf ontwikkelt, verwerkt en verkoopt wereldwijd kalkoer, onder de vorm van **charcuterie, culinaire en gepaneerde producten**. Dit gebeurt zowel in koeling als in diepvries voor de retail, de klassieke kanalen zoals vleeswarengrossiers (wholesale), foodservice en industrie. Volys levert aan de grootdistributie (retail) rechtstreeks **onder de merken Dindesse** (kalkoenspek) en **Volibon** (gepaneerde producten). Onder het merk **Volys** wordt kalkoer ook geleverd aan zelfstandige slagers-traiteurs en niet-geïntegreerde supermarkten.

7 EISEN VAN GAIA

GAIA vindt de huidige toestand van de gangbare Vlaamse vleeskalkoenkwekerijen volstrekt onaanvaardbaar: **de Vlaamse kalkoer groeit te snel, leeft 24 uur per dag in uitwerpselen, zit te dicht opeen gepropt met soortgenoten, enz.** Kortom, in de conventionele, intensieve, kalkoerhouderij leven kalkoeren in dieronwaardige en dieronterende omstandigheden die totaal onverenigbaar zijn met hun welzijnsnoden.

7.1 SPECIFIEKE WETGEVING

Zonder wettelijke grenzen te stellen is dierenwelzijn in de intensieve kalkoerhouderij nagenoeg van geen tel. De gangbare kalkoerhouderij is vanuit dierenwelzijnsoogpunt in één kolossale wantoestand ontaardt. In het beste geval worden uitsluitend maatregelen getroffen in functie van de dierengezondheid, met als finaliteit winstmaximalisatie.

Er is dringend nood aan specifieke dierenwelzijnswetgeving ter bescherming van de kalkoeren, die voor vleesconsumptie gehouden worden.

De Vlaamse en Waalse wetgever moet op zijn minst de criteria van het eerste niveau (1 ster Beter Leven Keurmerk) verankeren in wetgeving. Deze criteria vormen, in vergelijking met de wantoestanden in de gangbare intensieve kalkoenkwekerijen, een reële verbetering voor het dierenwelzijn. Zoniet moet het verboden worden om vleeskalkoeren te kweken. Pas bij toepassing van de criteria die gelden voor één ster Beter Leven Keurmerk (1 ster BLK, nog beter 2 sterren en 3 sterren) kunnen we spreken van beter dierenwelzijn en betere levenskwaliteit:

- **er wordt een langzamer groeiend ras gebruikt;**

Het kalkoenras mag maar een maximale gemiddelde groeisnelheid van hanen en hennen van 110 gram per dag hebben (en moet dus langzamer groeien dan de Hybrid Converter (waarbij de hanen tot 200 gram per dag aankomen).

- **meer ruimte in de stal na het scheiden van de hanen en hennen;**

De bezettingsdichtheid is ten hoogste 3 dieren per m² voor de hanen en max. 5 dieren per m² voor de hennen met een gewicht van niet meer dan 36 kg per m² voor hennen en 40 kg per m² voor hanen. Er wordt een overdekte uitloop voorzien.

- **strooisel;**

Strooiselmateriaal is van voldoende kwaliteit: het strooisel valt makkelijk tussen de vingers door. Er zijn geen schimmelplekken en/of aangekoekte delen (m.u.v. de overdekte uitloop en beperkte delen grenzend aan de uitloopopeningen of de buitenkant van de stal) in het strooisel.

- **overdekte uitloop;**

Kalkoenen hebben min. 8 uur per dag de beschikking over de overdekte uitloop. De overdekte uitloop heeft een opp. tussen 20% en 30% van de totale staloppervlakte.

- **daglicht;**

In de gehele stal is o.a. minimaal 20 Lux daglicht beschikbaar.

- **voeding en verrijking.**

Stro/hooi/luzernebalen worden voorzien en er zijn vereisten over hoeveel balen moeten worden voorzien, waar ze worden geplaatst en wanneer ze worden vervangen. Maagkiezels zijn ter beschikking van de kalkoenen. Er wordt afleidings- of verrijkingsmateriaal voorzien zoals ontvlochten touw, borstels of jerrycans.

Voor GAIA zijn dit minimum criteria voor een minimaal niveau van dierenwelzijn in de kalkoenunderhouding voor vleesproductie. Bovenop deze criteria kunnen zitstokken het niveau van positief welzijn verhogen. De lat lager leggen is absoluut onaanvaardbaar.

7.2 SUPERMARKTKETENS EN HORECA

GAIA wijst de (groot)handel op haar verantwoordelijkheid. Door kalkoenvlees tegen een steeds lagere prijs aan te bieden, houden de supermarkten een systeem in stand dat de dieren, aan het begin van de keten, enorme schade berokkent. GAIA vraagt alle supermarktketens en horecazaken om hun lastenboeken voor kalkoen aan te passen en **geen vlees meer te verkopen van kalkoenen die in de vastgestelde omstandigheden worden gehouden**. Het onderzoek legt de oorzaken van de voornaamste welzijnsproblemen voor kalkoenen bloot:

- het gebruikte kalkoenenras dat genetisch ontwikkeld werd om zo snel mogelijk te groeien;

- de omstandigheden waarin duizenden kalkoenen in overvolle stallen worden opgesloten;
- de slechte hygiënische omstandigheden: kalkoenen leven 24u per dag in hun eigen uitwerpselen en de uitwerpselen van hun soortgenoten.

De supermarkten moeten het spotgoedkope (meestal dieronterende) kalkoenenvlees uit de winkelrekken halen en overschakelen op vlees afkomstig van kalkoenen die een beter leven gekregen hebben in kalkoenkwekerijen die minstens voldoen aan de criteria om een kalkoenhouderij met minimaal 1 ster te bekomen onder het Beter Leven Keurmerk.

Het kan anders:

a) Beter Leven Keurmerk

In Nederland ontwikkelde de Dierenbescherming het keurmerk 'Beter Leven'. De houders krijgen één, twee of drie sterren naargelang de criteria die ze naleven. De kalkoenhouders met dit keurmerk mogen dit sterrenstelsel ook op hun verpakking vermelden. De Belgische groothandel moet op zijn minst de criteria van het eerste niveau (1 ster) naleven, want pas bij het gebruik van die eerste ster kunnen we echt praten over meer dierenwelzijn, zoals het gebruik van een langzamer groeiend ras, meer ruimte in de stal na het scheiden van de hanen en hennen, strooiselmateriaal van voldoende kwaliteit, een overdekte uitloop, vereisten i.v.m. beschikbaarheid daglicht en het voorzien van voedings- en verrijkingmaterialen.

Kalkoehouderij met 1 ster, 2 sterren en 3 sterren BETER LEVEN KEURMERK

De belangrijkste verschillen:

	GANGBAAR	Beter Leven 	Beter Leven 	Biologisch 1*
Oppervlakte binnenruimte	Geen minimum	Max. 3 dieren per m ² voor de hanen en max. 5 dieren per m ² voor de hennen	Max. 6,25 dieren per m ²	Max. 10 dieren per m ²
Aantal kg. lichaamsgewicht per m²	Max. 58 kg/m ² voor hanen en 48 kg/m ² voor hennen	Max. 40 kg per m ² voor hanen en 36 kg per m ² voor hennen	Max. 35 kg/m ²	Max. 21 kg/m ²
Overdekte uitloop		✓	X	X
Vrije uitloop buiten		X	6 m ² per dier	10 m ² per dier
Langzamer groeiend ras verplicht		✓	✓	✓ (niet verplicht ¹)
Verlichting	Kunstlicht	Daglicht	Daglicht	Daglicht
Afleidingsmateriaal	-	✓	✓	✓ (niet verplicht ¹)
Slachtleeftijd	Geen minimum	Hanen min. 126 dagen en voor hennen: min. 98 dagen	Min. 126 dagen en voor hennen: min. 98 dagen	140 dagen
Dodingsmethode	Elektrisch waterbad of gasbedwelming	Gasbedwelming aanbevolen ²	Gasbedwelming Aanbevolen ²	Gasbedwelming aanbevolen ²
Transport naar slachthuis	Max. 24 uur	Max. 8 uur	Max. 3 uur	Max. 24 uur

b) Biologisch systeem

Een biologische kalkoehouderij besteedt ook meer aandacht aan dierenwelzijn:

- langzaam groeiend ras;
- in de binnenruimte is er een max. bezettingsdichtheid van 10 kalkoenen per m² met een maximum van 21 kg levend gewicht per m²;
- vrije uitloop in de buitenlucht: kalkoenen moeten min. 8 uur per dag toegang hebben tot de uitloop en elke kalkoen heeft toegang tot een opp. van 10m² in de uitloop;
- er wordt voldoende gestrooid op de vloer;
- per stal mogen max. 2.500 kalkoenen worden gehuisvest;
- snavels mogen niet routinematig worden gekapt.

c) Label Rouge

De Franse certificering *Label Rouge* kan ook dienen als voorbeeld voor een diervriendelijker houderijsysteem. De grote lijnen van het lastenboek vereisen een:

- langzaam groeiend ras;
- kalkoenen worden in kleine groepen gehouden in stallen zonder kunstlicht (max. opp. stal: 400m²);
- max. bezettingsgraad van 6.25 kalkoenen per m²;
- vrije uitloop in de buitenlucht (min. 6 m² per kalkoen ter beschikking).

7.3 CONSUMENT

Kalkoen wordt niet meer enkel voor kerst gegeten maar wordt als kalkoenfilet of in gepaneerde producten aangeprijsd als een vetarm en gezond product.

Uit onze bevindingen blijkt evenwel dat het welzijn van de kalkoen van geen tel is in de intensieve kalkoenhouderij. De kalkoenhouder heeft geen enkele wettelijke stimulans om het welzijn van de kalkoen te verbeteren, er is immers geen specifieke wetgeving ter bescherming van het welzijn van de kalkoen. Het is aan de consument die nog vlees wil eten maar toch bezorgd is om dierenwelzijn, om verantwoordelijkheid te nemen en te beslissen kalkoenvlees links te laten liggen of enkel kalkoenvlees met een betrouwbaar kwaliteitslabel m.b.t. dierenwelzijn te kopen.

www.mijnkerstkalkoen.be

8 BIBLIOGRAFIE

Algemene Directie Statistiek, <<https://statbel.fgov.be/nl/themas/landbouw-visserij/geslachte-dieren#panel-11>>.

Belgische Dierenwelzijnswet 1986,
<www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1986081434&table_name=wet>.

Bioforum Vlaanderen,
<www.bioforumvlaanderen.be/sites/default/files/Biowet_dierlijkeproductie_november%202018.pdf>.

Borgo, E. en anderen, Bio & de wet – dierlijke productie (Bioforum Vlaanderen),
<www.bioforumvlaanderen.be/sites/default/files/Biowet_dierlijkeproductie_november%202018.pdf>.

Broom, D.M., ‘Animal Welfare in the European Union’ (study commissioned by the Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs upon request of the Committee on Petitions) (2017).

Claeys (Kruishoutem), broeierij kalkoenkuikens, <www.broeierij-claeys.be/nl/>.

Dalton, H.A., Wood, B.J. and Torrey, S., ‘Injurious pecking in domestic turkeys: development, causes, and potential solutions’ (2013) 69 World’s Poultry Science Journal, 865-875.

Dierenbescherming Nederland, Beter Leven Keurmerk,
<<https://beterleven.dierenbescherming.nl/zakelijk/deelnemers/criteria-en-info/kalkoen>>.

Dindesse, kalkoenspek, <www.dindesse.be/>.

Duggan, G. and others, ‘The development of injurious pecking in a commercial turkey facility’ (2014) 23 Appl. Poult Res. 280-290.

EU Richtlijn Landbouwdieren 1998, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0058&from=EN>>.

Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen, Omzendbrief betreffende de algemene toelatingsvoorwaarden voor het houden van pluimvee (2018).

Ferrante, V. and others (eds), ‘AWIN Welfare assessment protocol for turkeys’, <<http://hdl.handle.net/2434/269107>>.

Ferrante, V. and others, ‘Differences in prevalence of welfare indicators in male and female turkey flocks (Meleagris gallopavo)’, 98/4 Poultry Science 2019, 1568-1574.

Glatz, P. en Rodda, B., ‘Turkey farming: Welfare and husbandry issues’ (2013) 8/48 African Journal of Agricultural Research 6159-6163,
<<https://academicjournals.org/journal/AJAR/article-full-text-pdf/9F2E68D42198>>.

Hybrid Turkeys, Nederlands-Canadese groep, fokker kalkoenras, Performance Goals Converter Commercial Males and Females,
<www.hybridturkeys.com/en/resources/commercial-management/>.

Koninklijk besluit van 1 maart 2000 inzake de bescherming van de voor landbouwdoeleinden gehouden dieren,
<www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2000030185&table_name=wet>

Koninklijk besluit van 17 juni 2013 tot vaststelling van veterinairrechtelijke voorschriften voor het intracommunautaire handelsverkeer en de invoer uit derde landen voor pluimvee en broedeieren en tot vaststelling van de toelatingsvoorwaarden voor inrichtingen voor pluimvee,
<www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&table_name=wet&cn=2013061710>.

Label rouge voor kalkoenen, website: <www.volaillelabelrouge.com/fr/dindes-de-decoupe/>.

Leenstra, F.R., Rommers en anderen, ‘Ongeriep bij konijnen, kalkoenen, eenden, schapen en geiten: inventarisatie en prioritering’ (rapport 160, 2009), 11-15,
<<https://edepot.wur.nl/4983>>.

Marchewka, J., Development of practical methodology and indicators for on-farm animal welfare assessment, PhD Department of Zoology and Animal Cellular Biology, University of Basque Country, 2015.

Quartes, Mengvoederfabrikant,
<www.quartes.com/NUTRI/Nutrition/Library/Quartes/Documents/HtmBib/KalkoenenWelzijnNL.jsp>.

Raad van Europa, Recommendation concerning Turkeys (*Meleagris gallopavo ssp.*) (2001),
<www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/Rec%20Turkeys.asp>.

Skal Biocontrole, <www.skal.nl/veehouderij/pluimvee/huisvesting/>.

Van Niekerk, T., Bracke, M.B.M., Pikkerij bij kalkoenen – Een stap terug naar het natuurlijk gedrag en soortspecifieke eigenschappen, Wageningen, Wageningen UR (University & Research Centre) Livestock Research, Livestock Research Rapport 974, 2016, 42 p.

Versele-Laga, internationale fabrikant van voedings- en verzorgingsmerkproducten voor prestatie- en huisdieren, website: <www.versele-laga.com/nl-be/over-ons/ons-verhaal>
Vlaamse Centrum voor Agro- & Visserijmarketing (VLAM), Belgische buitenlandse handel van gevogelte- en konijnenvlees (2009-2018),
<www.vlam.be/public/uploads/files/feiten_en_cijfers/gevogelte_en_konijnen/Belgische_buitenlandse_handel_gevogelte_en_konijn_-_2009-2018.pdf>.

Vlaanderen, Departement Omgeving, Huisdierwijzer kalkoen (*Meleagris gallopavo*).

Volys, slachterij-en verwerker kalkoenvlees, website: <www.volys.be/nl-be/about>.
Wakker Dier, De plofkalkoen – Kalkoenenleed in Nederland (april 2016).

Werkgroep kalkoenhouderij van de Raad voor dierenaangelegenheden, Advies over de huisvestings- en verzorgingsnormen van kalkoenen' (Den Haag, 2000).

Witten, Wendy D., 'Protection of Animals Kept for Farming Purposes' (1999) 5:3 Colom. J. Eur. L. 497.